

Ана З. Јевтовић^[1]

Универзитет у Нишу,
Филозофски факултет
Ниш (Србија)

УДК 316.342.2(049.32)

316.482.3(049.32)

Осврт

Примљен: 03.07.2023.

Прихваћен: 07.08.2023.

doi: 10.5937/napredak4-45307

Промена класа и слика о друштвеној покретљивости



Слободан Антонић:

*ДОСАДНА СОЦИОЛОГИЈА – о једној
заморној теми каква је класа.*

Филозофски факултет,
Београд, 2022.

Класна анализа и класни приступ су фундамен-
тални појмови савремене науке о друштву, али
је њихових појашњења и анализа у научној тео-
рији веома мало. Слободан Антонић је један од
ретких оригиналних и одговорних аутора који
се зналачки страсно, академски аргументовано,
логички и темељно бави уоквиривањем класич-
ног социолошког гледишта класне структуре у
Србији, при чему мисаоно дубоко и академски
бескомпромисно интерпретира промене и кон-
цепте у глобалном окружењу. Он је редовни про-
фесор са Одељења за социологију Филозофског
факултета у Београду на којем предаје Теорију
друштвене структуре и система, па верујемо
да је то један од мотива да се ова монографија
појави. Не треба занемарити ни одомаћене пред-

[1] jevtovic.ana@gmail.com

расуде у широј академској заједници по којима је класни приступ неизоставни пртљаг „превазиђеног“ марксизма, али ни мишљење струке да је то „тешка и досадна“ тема која не доноси популарност онима који је проучавају. Зато је књига коју приказујемо вредна пажње јер критичким сагледавањем теоријских модела и аналитичких оруђа Антонић ревидира наслеђене ставове о затворености за покретљивост српског друштва у добу социјализма, истичући да је велико питање да ли ће наша држава „икада бити тако отворена као што је то била шездесетих и седамдесетих година прошлог века?“ (Antonić, 2022, str. 174)

Играјући се иронијом у наслову дела, аутор позива на критички дијалог и расправу о идејама, визијама, програмима и идеологијама класа, од њиховог настајања и ширења до сурових борби с позивима „на истребљење класних непријатеља“ или „друштвено страних елемената“. Кроз седам одељених, методолошки чврсто структурисаних поглавља, организованих као дијалектички блиске и везане целине, аутор указује на појаву класа и карактеристике класног рата, да би преко Веберовог схватања друштвене слојевитости и стратификације јасно указао на шансу српске социологије да сопственим искуствима неортодоксних истраживања друштвене структуре допринесе унапређењу научног сазнања. Питање класног рата у Србији на неки начин је маргинализовано иако је реч о облику грађанског конфликта с дубоким и трајним унутрашњим последицама. Слојевито и прецизно објашњавање феномена *класоцида* (*classocide*) открива бројне детерминанте: од Марксовог уграђивања сукоба, борби и непријатељства у појам класе, преко Бакуњиновог ту-

мачења неограничене комунистичке диктатуре која једина „може створити народну слободу“ до Лењинове идеје „класне авангарде“ и диктатуре која се прелама на свест пролетеријата. Енциклопедијски прецизно, одмерено и мисаоно сажето, аутор наративно плете нити увек камуфлиране идеологије, која из сенке обликује систем и класе које обитавају.

Свако поглавље је независна студија штампана у нашим научним часописима, али синтетизована и укомпонована у тематски јединствен оквир, што се најбоље види у уводном (првом) поглављу. Већ са „Неовеберијанском анализом“ класа није више једини облик друштвеног рангирања јер јој се у расподели друштвене моћи придружују сталежи и партије. Антонић издваја теоријску различитост у поимању класа, јер, за разлику од Маркса који извор класа види у областима производње, Вебер их тумачи кроз позицију (статус) на тржишту. „Препрека је управо оно што успоставља друштвену класу“, ускликује једног тренутка, повезујући структуру и динамику, односно класу са покретљивошћу. Вебер издваја различите статусне групе (сталеже), упозоравајући да се у економским кризама ове друштвене групе монополишу по основу угледа. Његов „тродимензионални приступ друштвеној слојевитости – са класним, статусним и интересним (страначким) положајем, као основном стратификационе анализе био је знатно богатији од Марксовог, који је почивао на једној димензији – класи“ (Антонић, 64). За разлику од оснивача марксизма који је своја учења умео да учини популарним, Вебер је остао ван опсега доминантних социолошких школа, што због нарушеног здравља и одласка са универзитета,

што због доласка нациста који су аутора одмах ставили на списак непожељних. Отуда су његова луцидна запажања о карактеру и слојевитости друштава дуго остала непозната. Антонић с дужном пажњом анализира утицај Вебера на друге социологе, посебно издвајајући Локвуда, Голторпа и Скота, који су сопственим истраживањима значајно афирмисали ставове немачког аутора. Један пример неовеберијанског приступа анализиран је у студији *Друштвени слојеви и друштвена свесћ* (Поповић и др., 1977), у којој домаћи истраживачи неколико деценија пре наведених социолога, примењујући концепцију слојева (кроз 10 групација занимања), закључују да је постојање класа у блиској релацији са односима унутар тржишта рада које „одређује специфичне узрочне компоненте њихових животних избора и изгледа“ (в. Поповић, Болчић, Пешић, Јанићијевић, Рантић, 1977; Chan & Goldthorpe, 2007).

Антонићева социологија је све, али никако досадна, како се истиче у наслову. То показује и „Расправа о класи у социологији с краја XX века“, као треће поглавље, у којем аутор прегледно, поступно и ауторитативно приступа класној анализи и социолошким парадигмама. Издвајамо академски прецизан стил презентовања, концептуално уоквирен, методичан, крцат подацима, а истовремено једноставан и лако разумљив. Види се да је писана за широк аудиторијум – студенте пре свих, али и остале категорије читалаца који не морају бити вршни познаваоци теме јер их аутор таквима чини. Теза о нестајању, па и „смрти класа“ провејавала је у упоредној и етнографској социологији, баш као што су се мењала значења класа, општи ниво друштвеног богатства, стилови

живота, обрасци потрошње, идеологије, политичке идеје... Евидентна је промена структура модерних друштава, што у проучавању класа тражи нове хоризонте истраживача. Све је више савремених извора неједнакости, при чему то не значи и да су претходни нестали. Марксистички концепт данас више није примењив, али исто се може рећи и за веберијански! Страначко друштво је заменило аутодеструктивни поредак, форсирајући корпоративизам као невидљиву спону у чијем су међупростору настајали нови друштвени слојеви. Отуда моћна бирократско-политичка елита, која надзире и утврђује привилегованост у потрошњи на врху пирамиде моћи, са запосленима у државном сектору у средњим управним ешалонима и поткласом као специфичном друштвеном категоријом такође привилегованог становништва. Национална социологија није постигла сагласност у расправама о употребљивости класа као аналитичког оруђа. Питања класног идентитета и класног понашања, перспектива и трендова остала су на концептуалном нивоу, без довршених одговора, посебно у доба транзиционих преображаја и социјалних трансформација.

„Статусна анализа“ заснована на поставкама Макса Вебера, класе и статус тумачи као различите врсте друштвених склопова. Углед појединца зависи од његовог личног живота, при чему имовина показује припадност класи, никако и статус. У савременој интерпретацији корпоративног неолибералног поретка то значи да ће класни положај бити доминантан све док је светска привреда у успону, али да ће с порастом кризе и стагнацијом економије ојачати статусне групе. Антонић у мозаичном појашња-

вању класа и статуса дужну пажњу посвећује и појмовима држављанства и расе, ослањајући се на класичну поставку Томаса Маршала о три елемента савременог држављанства: грађанском, политичком и друштвеном. Род и сексуалност су неизоставни део статусне анализе, али пажњу скрећемо и на објашњавање појма поткласе и њена четири својства: вишеструко осиромашење; друштвену маргинализацију; зависност од државне помоћи и културу фатализма којом се ствара атмосфера културе сиромаштва. Разноликост друштвене стварности захтева и адекватну разуђеност истраживачког апарата, добро запажа Антонић, остављајући отворен приступ новој аналитичкој матрици, која би операционализацијом одговарајућих индикатора у будућим истраживањима друштвене стратификације понудила нови концепт.

Разматрајући структуру представљених садржаја, логично се поставља поглавље „Суперкласа“, као пијемонта импресионистичких интерпретација супарничких стратификационих теорија – теорије класе и теорије елита. Скоро читав век траје њихов ривалитет, али Антонић истражује да ли се под појмом „суперкласе“ крије врх социјалне пирамиде као допуне актуелном социолошком категоријалном апарату. Маса има снажну потребу да је неко води, а то чини способна елита одређујући правац друштвеног кретања. Између атлантстичке завере елите бизнисмена или полиархијског владања различитих фракција елита у суштини нема драматичних разлика, јер елита моћи одлично разуме систем у чијем је врху; влада, контролише и усмерава процесе доношења одлука унутар „корпоративне заједнице“.

Такве елите, било на Истоку било на Западу, постају неодговорне према свом друштву јер то више није свет нација, већ поредак светске наткласе и све сиромашнијег становништва. Тада настају теорије транснационалних класа засноване на људима чији посао подразумева деловање преко граница националних држава. Овде ваља уочити да Антонић констатује да, осим директора и власника транснационалних компанија, новој елити припадају политичка, војна, технократска, медијска и културна врхушка. Суперелита је недоступна за репрезентативна социолошка истраживања, што научној заједници отежава добијање потврде о њеној повезаности и интересима. У међувремену, јавност се задовољава свакодневним емпиријским подацима о растућем јазу између богатих и сиромашних, превиђајући да похлепа и изостанак солидарности постају најприсутније емоције у психолошким истраживањима врха социјалне лествице.

Последња два поглавља Антонићеве књиге репрезентују друштвену покретљивост у Британији и Србији, фокусирајући се на међупоколењску мобилност. Минимално користећи сложене статистичке показатеље да би олакшао разумевање појаве која је у средишту истраживања, он трага за именујемима процеса из друге половине прошлог века: 1) у току је непрестано увећање службеничке класе у односу на радничку; и 2) пошто се службеничка класа увећала, сразмерно је мања и конкуренција за улазак у њу. Занимљива је компарација резултата истраживања Војина Милића, који је као први српски социолог, користећи налазе *Пробној иоисивања сѿановнишиѿва Јуіо-*

славије (април, 1960), доказао како се стопа друштвене покретљивости приближила резултатима Шведске и Данске, што је тада будило оптимизам да Југославија може достићи индустријски развијене земље. У завршном делу ове вредне монографије имамо и најновије податке о покретљивости у Србији (Свејић, 2012), који у много чему подсећају на Британију пре пола века. Оно што овде издвајамо јесте Антонијева одлучност да детабуизира оцене старијих социолога (Флере, Ђурђев, Марија Богдановић...), који су ондашње друштво приказивали као затворено. Главни извор њиховог погрешног интерпретирања, према Антонићу, крије се у

олаком преузимању теоријских модела и аналитичке апаратуре развијене у другачијим, већ индустријализованим и развијеним друштвима (шаблонско читање Јасудиног индекса), због чега је неопходно ревидирање престроге оцене о недовољној отворености за покретљивост српског друштва у доба социјализма.

Из приказа се види колико је богата и сложена структура дела које је Антонић понудио читаоцима. Издавач је Филозофски факултет Универзитета у Београду, а радује и податак да је Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије помогло да се књига нађе пред нашем академском заједницом.

References / Литература

- Antonić, S. (2022). *Boring sociology - about a tiring topic such as the class*. Beograd: Filozofski fakultet. [In Serbian]
- Chan, T. W., & Goldthorpe, J. H. (2007). Class and Status: The Conceptual Distinction and Its Empirical Relevance. *American Sociological Review*, LXXII (4), 512-532. Available at: <http://www.jstor.org/stable/25472477>.
- Свејић, С. (2012). New Trends in the Class-Strata Mobility in Serbia. In: S. Šljukić and D. Marinković (eds.) *Changes in the Social Structure of Mobility* (143-157). Novi Sad: Odsek za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. [In Serbian]
- Popović, M.V., Bolčić, S., Pešić, V., Jančićević, M., Pantić, D. (1977). *Social strata and social awareness - sociological research of interests, lifestyles, class awareness and value-ideological orientations of social strata*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja. [In Serbian]